

Open en Alert: Alcohol- en drugspreventie in zorg- en welzijnsinstellingen

Factsheet

Voor wie

Met dit factsheet informeren wij gemeenten, zorgverzekeraars, hulpverleners en managers over een programma ter preventie van problematisch alcohol- en drugsgebruik door jongeren en volwassenen in zorg- en welzijnsinstellingen. Met zorg- en welzijnsinstellingen bedoelen wij justitiële (jeugd) inrichtingen, residentiële jeugdhulpverlening, voorzieningen voor begeleiding van mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB) en jongerenwerk. Dit zijn risicosettings omdat:

- Problematisch alcohol- en drugsgebruik veel voorkomt in deze settings.
- Dit alcohol- en drugsgebruik de problemen van jongeren en volwassenen in deze settings verergert, waardoor hun kansen op marginalisering toenemen.
- Jongeren en volwassenen in deze settings regelmatig tussen wal en schip vallen wat betreft zorg- en hulpverlening.

Wat is Open en Alert?

Open en Alert is een programma voor visie- en beleidsontwikkeling en deskundigheidsbevordering (scholing) op het gebied van alcohol en drugs bij zorg- en welzijnsorganisaties. Het opzetten van een structurele samenwerking met de verslavingszorg maakt deel uit van het programma. De doelgroep van het programma zijn management en uitvoerend medewerkers. Het doel is een open en alerte houding van de medewerkers te realiseren tegenover alcohol en drugs en de (jonge) mensen die dit gebruiken. Uiteindelijk doel van Open en Alert is problematisch alcohol- en drugsgebruik te voorkomen en te verminderen bij cliënten in risicosettings.

Open en Alert is geschikt voor de volgende settings:

- Residentiële jeugdhulpverlening
- Jongerenwerk
- Justitiële jeugdinrichting
- Zorg en werk voor mensen met LVB.

Open en Alert is ontwikkeld door het Trimbos-instituut en Mondriaan Verslavingspreventie. In aanvulling hierop is door het Trimbos-instituut een e-learning ontwikkeld: [Open en Alert Online](#). Experts uit de verslavingspreventie en de verschillende risicosettings leverden een bijdrage aan de doorontwikkeling. De uitvoering van het programma is in handen van de zorg- en welzijnsinstelling in samenwerking met de regionale instelling voor verslavingszorg. Open en Alert is erkend als theoretisch [goed onderbouwde leefstijlinterventie](#) door het Centrum Gezond Leven van het RIVM.

Integrale aanpak is effectiever

Om op lange termijn effecten te realiseren is structurele en langdurige aandacht nodig voor alcohol- en drugspreventie. De meeste effecten worden bereikt als een organisatie zich op meerdere activiteiten en op meerdere doelgroepen richt. In een integrale aanpak is er aandacht voor signalering, voorlichting en educatie, de omgeving (in en buiten de organisatie) en beleid. Daarbij is het belangrijk activiteiten te ontplooiën voor zowel de medewerkers en management als de jongeren en volwassenen. Voor LVB-settings is Open en Alert beschikbaar in combinatie met een programma voor de laatstgenoemde groep en voorlichtingsmateriaal voor ouders.

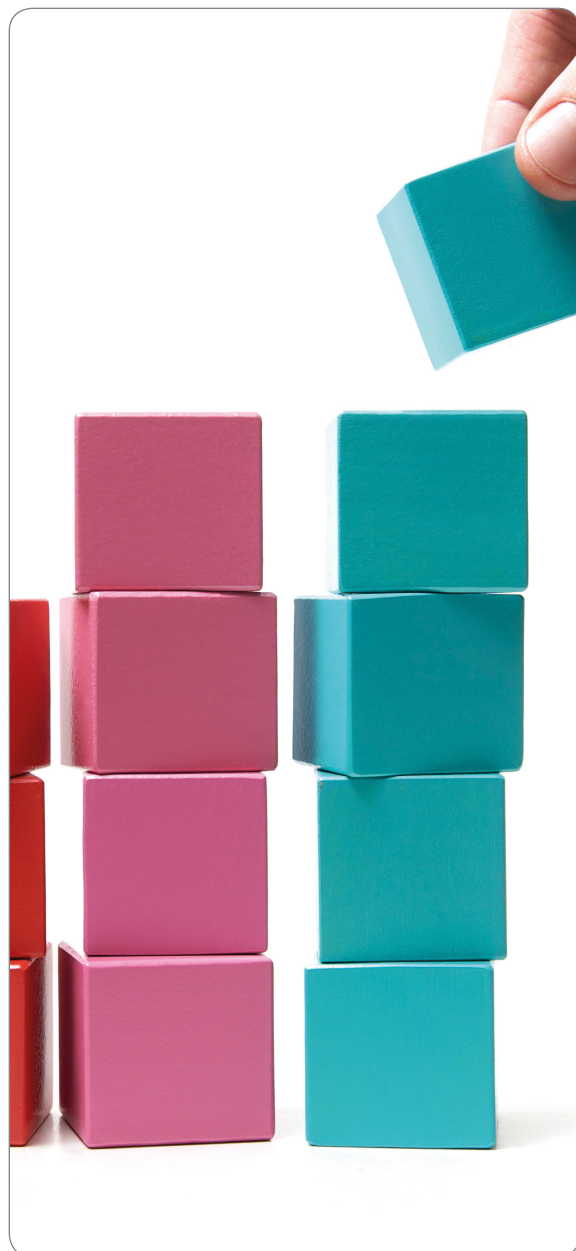
Drie bouwstenen

Open en Alert richt zich op veranderbare omgevingsfactoren omdat individuele kenmerken niet of moeilijker te veranderen zijn, zoals het IQ, lage opleiding en problemen in de thuissituatie. Daarnaast kunnen kennis en vaardigheden pas aangeleerd worden als de omgeving zo optimaal mogelijk is ingericht.

Bouwsteen 1: Beleidsontwikkeling

In de praktijk ontbreekt er vaak een visie op alcohol- en drugsgebruik door cliënten in risicosettings. Ook is er vaak geen alcohol- en drugsbeleid of wordt het beleid onvoldoende nageleefd. Dit laatste gebeurt bijvoorbeeld door het ontbreken van duidelijke grenzen of onbekendheid met het beleid. Dit kan leiden tot een ondoorzichtige en tegenstrijdige aanpak van hulpverleners¹ en management. In risicosettings is het ontwikkelen van een visie en het opstellen of aanpassen van een werkbaar beleid noodzakelijk. Er moet ruimte zijn voor preventie: een open klimaat waarin middelengebruik bespreekbaar is.

Beleid is maatwerk. Open en Alert biedt concrete handvatten en een stappenplan voor het opstellen van een duidelijk en gedragen alcohol- en drugsbeleid met bijbehorende protocollen. Afspraken met de verslavingszorg en afspraken rondom de scholing van medewerkers worden in het beleid opgenomen. Er is een handboek implementatie beschikbaar voor de risicosetting.

Bouwsteen 2: Deskundigheidsbevordering

Professionals in risicosettings hebben een belangrijke rol bij vroegsignalering, begeleiding en doorverwijzing. Kennis en vaardigheden van medewerkers in risicosettings zijn echter onvoldoende aanwezig als het gaat over (het omgaan met) alcohol- en drugsgebruik. Bij hen is de behoefte aan scholing over alcohol en drugs groot. De scholing van Open en Alert bestaat uit een basiscursus en een vaardigheidscursus die zowel via een trainer als online aangeboden kunnen worden. In de basiscursus staat informatie over alcohol en drugs, de werking daarvan en redenen voor gebruik centraal. In de vaardigheidscursus wordt actief gewerkt aan het vergroten van de vaardigheden voor het signaleren, bespreekbaar maken en begeleiden van jongeren en volwassenen die alcohol en/of drugs gebruiken.

¹ Omdat Open en Alert ook in een sociale werkvoorziening uitgevoerd kan worden, kan in plaats van 'hulpverlener' ook 'werkleider' worden gelezen.

Training door preventiewerker

De training bestaat in totaal uit 5 dagdelen (2 dagdelen voor de basiscursus en 3 dagdelen voor de vaardigheidscursus. Een preventiewerker van de verslavingszorg verzorgt normaliter de scholing. Medewerkers die deelnemen aan de scholing ontvangen een werkboek met achtergrondinformatie. Voor preventiewerkers van de verslavingszorg is een handboek beschikbaar met daarin onder andere een uitgewerkt draaiboek voor de scholing. Het Trimbos-instituut organiseert regelmatig een train-de-trainercursus voor preventiewerkers om met het programma te leren werken.

Open en Alert Online

De basis- en vaardigheidscursus kunnen ook online worden gevolgd met "Open en Alert Online". De basiscursus bestaat uit 5 lessen, die elk in ca. 20 minuten te doorlopen zijn. De vaardigheidstraining bestaat uit 9 lessen. In totaal duurt het doorlopen van Open en Alert Online 160 tot 175 minuten. Wanneer de cursist halverwege stopt, kan de cursist bij een volgende keer verder gaan waar hij was gebleven.

In Open en Alert Online wordt kennis zowel via tekst als via beeld en geluid (filmpjes) aangeboden aan de cursist. Hierdoor vindt er een gevarieerde informatieverwerking plaats. De vaardigheidstraining bevat bijvoorbeeld verfilmde casussen waarin een professional in gesprek gaat met een cliënt. In één van de casussen stuurt de cursist het verloop van het gesprek. Op deze manier ziet de cursist direct wat het gevolg is van de door hem gekozen aanpak. In een andere casus worden zowel goede als slechte voorbeelden van een gesprek getoond. De cursist leert van deze casussen via "modeling". Door te zien hoe een andere professional een gesprek met een cliënt aanpakt, leert hij over zowel valkuilen als succesvolle aanpakken.

Van zowel de basis- als de vaardigheidstraining is een reader te downloaden met alle informatie die aan bod komt in Open en Alert Online. Na het doorlopen van Open en Alert Online ontvangt de cursist een certificaat.

In 2013 is de e-learning gepilot bij de doelgroep met zeer positieve resultaten. De e-learning werd positief beoordeeld op inhoudelijke informatie, gebruiksgemak en vormgeving met gemiddelde rapportcijfers van respectievelijk 8,6, 8,5, en 8,5. Respondenten gaven aan enthousiast te zijn over het product.

Bouwsteen 3: Structurele samenwerking

Voor een effectieve aanpak van problematisch alcohol- en drugsgebruik is de expertise van zowel de verslavingszorg als de zorg- en welzijnsinstelling nodig. Een goede samenwerking tussen medewerkers van de zorg- en welzijnsinstelling en medewerkers van een instelling voor verslavingszorg ontbreekt vaak in de praktijk. Toch is dit een belangrijke voorwaarde om jongeren en volwassenen die alcohol en drugs gebruiken goed te kunnen begeleiden. In Open en Alert wordt vanaf het begin gewerkt aan het opzetten van een structurele samenwerking tussen beide organisaties. De doorverwijzingsprocedure en continuering van de samenwerking worden omschreven in het te ontwikkelen beleid en komen aan de orde in de scholing.

Feiten, cijfers en argumenten

Open en Alert is theoretisch goed onderbouwd. Toch is voor velen het effect in de praktijk belangrijker. Belangrijke bevindingen en argumenten om Open en Alert uit te voeren. Gebaseerd op eerder uitgevoerde Open en Alert.

Good Practice

Open en Alert is een good-practice interventie: bruikbaar, uitvoerbaar, werkbaar en relevant.

Prijs

Open en Alert heeft de 'Best Practice Award for Health in Prisons 2009' ontvangen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Meer kennis en vaardigheden

Medewerkers die de scholing van Open en Alert volgden, hadden na afloop meer kennis over middelen en (problematisch) gebruik en waren vaardiger geworden in signaleren, begeleiden en doorverwijzen. Het overgrote deel van de medewerkers kon de geleerde kennis en vaardigheden in praktijk brengen.

Integrale aanpak in LVB-settings

Na het opstellen van beleid, het scholen van medewerkers en het opzetten van een structurele samenwerking met de verslavingszorg, is het zinvol om ook actief in te zetten op de cliënten en eventueel hun ouders.

Voor organisaties die zich richten op mensen met LVB is er een voorlichtings- en trainingsprogramma ontwikkeld voor cliënten. Dit programma, Bekijk 't nuchter, sluit aan op Open en Alert en bestaat uit twee onderdelen:

- 1) Voorlichting: In de handleiding staan dertien modules uitgewerkt waarmee voorlichting gegeven kan worden over alcohol, cannabis en harddrugs. Tevens is een Kikbox (toolbox) beschikbaar met een verzameling aan (audio)visueel materiaal. Daarnaast is een voorlichtingsbrochure voor ouders van jongeren met LVB ontwikkeld.
- 2) Een motivatietraining: bestaande uit een handleiding voor vijf (groeps-) bijeenkomsten om riskant middelengebruik te doorbreken en een ingang te creëren voor het accepteren van verdere ondersteuning. Naast deze handleiding is er een kaartenset met voor- en nadelen en gewoontes rondom middelengebruik die gebruikt worden bij opdrachten in de training. Elke deelnemende cliënt heeft gedurende (en na) de training een zogenaamde 'helper', vaak een ouder, begeleider of ander die hem of haar ondersteunt. Het is mogelijk de motivatietraining individueel aan te bieden.

Het spel "TRIP, een reis door de wereld van drank en drugs", kan bij beide onderdelen worden gebruikt. Dit spel wordt ook in het speciaal onderwijs gebruikt. Een overzicht van alle materialen en waar u die kunt bestellen kunt u vinden op www.openenalert.nl/materialen.

Behaalde resultaten

Open en Alert en Bekijk 't nuchter zijn uitvoerbaar en aantrekkelijk voor de beoogde doelgroep. Het succes van het complete programma hangt volgens uitvoerders samen met de openheid waarmee over alcohol en drugs gesproken mag worden. Hulpverleners, managers, preventiewerkers van de verslavingszorg en jongeren en volwassenen met LVB zijn overwegend positief.

Duidelijk en helder beleid

Het ontwikkelen van een uitvoerbaar en aansprekend beleid vinden uitvoerders van Open en Alert een onmisbaar onderdeel. Medewerkers die de scholing hadden gevolgd vonden het nieuwe beleid duidelijk en helder in tegenstelling tot medewerkers die de scholing niet hadden gevolgd.

Tevreden medewerkers

Medewerkers zijn overwegend positief over de scholing en geven gemiddeld een 7,8 als rapportcijfer.

Betere doorverwijzing

Na Open en Alert zijn meer cliënten doorverwezen naar de verslavingszorg voor extra begeleiding en hulp.

Knelpunten

Knelpunten voor de uitvoering van Open en Alert zijn (structurele) financiering, het veelal trage proces van beleidsontwikkeling en het vrij roosteren van medewerkers voor de scholing. Het financieringsmodel biedt aanknopingspunten om deze knelpunten bespreekbaar te maken met financiers en management.

Samenwerking en financiering

In Open en Alert is aandacht voor het opzetten van een samenwerkingsrelatie tussen de zorg- en welzijnsinstelling en de verslavingszorg. Voor een effectieve uitvoering van alcohol- en drugspreventie zijn structurele maatregelen, activiteiten en financiering nodig. Er is daarom ook een samenwerkingsverband nodig met een of meerdere financiers.

Om tegemoet te komen aan de wensen van uitvoerders, managers én (potentiële) financiers bevelen wij het hieronder genoemde financieringsmodel aan. Uiteraard kan dit model er in elke regio anders uitzien in overleg met de verschillende partijen. Belangrijk is dat alle belanghebbenden een financiële bijdrage leveren en dat het middelengebruik, bijvoorbeeld in combinatie met een specifieke doelgroep (zoals LVB), hoog op de agenda staat. De situatie in de Gemeente Utrecht is daar een goed voorbeeld van (zie kader).

Financieringsmodel preventie van alcohol- en drugsgebruik

- 1) De risicosetting is verantwoordelijk voor de cliënt, de medewerkers en een optimaal woon- en werkklimaat.

De risicosetting financiert de benodigde uren van medewerkers voor (bij)scholing Open en Alert en de uren voor het opstellen en uitvoeren van beleid.

- 2) Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het bevorderen van de algemene gezondheid en het voorkomen van ziekten bij risicogroepen (waaronder verslaving). De wet op de Publieke Gezondheid en de Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning liggen hieraan ten grondslag. *Gemeenten financieren de benodigde uren van de verslavingspreventie en –zorg voor het begeleiden bij Open en Alert, het uitvoeren van de scholing of inlogs van Open en Alert Online en de benodigde materialen (werkboeken voor cursisten).*

Gemeenten en/of zorgverzekeraars:

Financieren de uitvoering van de voorlichting aan cliënten en naastbetrokkenen (zoals Bekijk 't nuchter) door de verslavingspreventie en de benodigde materialen.

- 3) Zorgverzekeraars zijn verantwoordelijk voor het financieren van individuele verzekerde zorg (basis- en aanvullende polis). De Zorgverzekeringswet ligt hieraan ten grondslag. Geïndiceerde preventie zien verzekeraars vaak als taak, en zij hebben soms ook belang bij selectieve preventie. In een convenant van gemeente en zorgverzekeraar wordt dit bijvoorbeeld vormgegeven. *Zorgverzekeraars financieren de uren van de verslavingspreventie voor de uitvoering van (groeps) trainingen voor cliënten met problematisch middelengebruik (zoals de motivatietraining Bekijk 't nuchter) en de benodigde materialen.*

Good practice – Gemeente Utrecht

Victas voor verslavingszorg adviseerde de GG&GD Utrecht over de kwetsbare groep mensen met LVB en hun middelengebruik. Eind 2010 organiseerde Victas een rondetafelgesprek met alle organisaties voor LVB in de regio Utrecht en de GG&GD. Daarin werd met elkaar kennisgemaakt en presenteerde Victas een aanpak met behulp van het programma Open en Alert. Omdat de gemeente nauw samenwerkt met de zorgverzekeraar Agis, waren ook zij aanwezig. Op grond van de uitkomsten van de bijeenkomst benoemde de gemeente Utrecht "LVB en middelengebruik" tot doelgroep. Besloten werd om een deel van de vrije ruimte in het preventiebudget van de GG&GD in te zetten voor de implementatie van Open en Alert in Utrecht, gedurende twee jaar. LVB-organisaties krijgen zodoende voor hen kosteloos deskundigheidsbevordering aangeboden, het vrij roosteren van medewerkers en aanschaf van materialen dienen zij zelf te financieren.

Producten Open en Alert

Open en Alert Online is beschikbaar via www.trimbos.nl/webwinkel.

Ook de wervingsflyers, handleidingen en werkboeken zijn te bestellen via www.trimbos.nl/webwinkel.

Bovendien kan op de website www.openenalert.nl meer informatie worden gevonden over het programma.

Mocht u geïnteresseerd zijn in de gebruikte literatuur en bronnen dan kunt dat opvragen via openenalert@trimbos.nl. Wij zullen u de gevraagde lijst opsturen.

OPENENALERT
ALCOHOL- EN DRUGSPREVENTIE

Colofon

Auteurs
Marijke Dijkstra
Els Bransen

Update 2016
Lotte Voorham
Pien van Leeuwen

Ontwerp
Canon Nederland N.V.

Productie
Canon Nederland N.V.

Deze uitgave is te bestellen via
www.trimbos.nl/webwinkel met
artikelnummer **AF1113**